

DİL ÖĞRENİMİNDE DİLBİLİMSEL ESASLAR *

Prof Dr. Salâh Abdulmecîd el-ARABİ **

Arş. Gör. Gökhan Sebati İŞKİN ***

Yabancı dil öğretim felsefesi dil okulları içerisinde genel olarak iki dilbilim okulunda kendisini göstermiştir Bunlar,

1-Amerikan Yapısal Dilbilim Okulu

2-Üretici Dönüşümsel Dilbilim Okulu

Özellikle bu iki okulun seçilmesinin sebebi, Amerikan Yapısal Okulunun kurucularının dil çalışmalarını sistemli, kuramsal ve açık bir şekilde ortaya koymalarıdır. 1930 ve 1957 yılları arasında Leonard Bloomfield tarafından geliştirilen bu okul dilbilim sahasında söz sahibi olmuştur. Yabancı dillerin öğretimi için yöntem geliştirilmesinde, bunun için bilimsel materyallerin hazırlanmasında, dil incelemelerinde ve dil kurallarının dil öğretimindeki uygulamaları üzerine yapılan etkinliklerin tümünde, etkili olmuşlardır.

Günümüzde bu ekolün bulguları özellikle eğitim ve öğretim alanındaki ders kitaplarının hazırlanmasında kendisini göstermektedir.

Üretici Dönüşümsel Dilbilim Okulu ise 1957 yılında Noam Chomsky'nin *Linguistic Structures* adlı kitabını yazmasıyla ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu ekolün görüşlerinin sınıfta ve ders kitaplarında pratiğe yansıtılmama gibi açık bir kusuru olmasına rağmen, dillerin incelenmesinde ortaya konulan görüşlerin en yenisi ve en güçlüsü olmuştur.

AMERİKAN YAPISAL OKULU

Ferdinand de Saussure bu okulun ilk kurucusu sayılmaktadır. Ferdinand de Saussure dilin ne olduğunu açıklayarak, dilin zihinde oluşan işlevleri ve haricen algılanabilen yönlerini (gösterge), yani bir taraftan konuşulduğunda ortaya çıkan sesleri ve yazıya dökülebilen harfleri diğer yandan da bu işaretlerin ifade ettiği anlama boyutuna etkilerini birbirinden ayırt etmiştir. Konuşanın veya dinleyenin bu işaretlerden anlam çıkarmadığı müddetçe bu işaretlerin hiç bir değer ifade etmediğini belirtmiştir.

De Saussura'dan sonra onun fikirlerinin bir uzantısı sayılan, Prag Dilbilim Okulu kurulmuştur. Fakat bu okulun taraftarları öncelikli olarak dilin ses sistemi üzerinde durmuşlardır. Bu okulun en önemli simalarından olan Moskova Üniversitesi hocalarından N. S, Trubetzkoy, gösterge ile anlamı birbirinden ayırt etme fikrini destekleyerek seslerin rolleri ve iki farklı sesin ayrımından hareketle insanın bu rolleri

* Bu çeviri Prof. Salah Abdulmecid el-ARABİ'nin *Taalumu'l-Luğati'l-Hayye ve Ta'limuha beyne'n-Nazariyyeti ve't-tatbik (Teoride ve Pratikte Yaşayan Dillerin Öğrenimi ve Öğretimi)* adlı eserinin 19-36. sayfalarında yer alan Dil Öğreniminde Dilbilimsel Esaslar Bölümünün Türkçeye aktarımıdır. Bu alanda yapılan çalışmaları Arapça olarak derleyen Salah Abdulmecid el-ARABİ konuyla ilgili örnekleri Arapça vermiştir. Bunların büyük bir kısmı çevrilmeyip olduğu gibi verilmiştir.

** Kahire Amerikan Üniversitesi, Eğitim Araçları Merkezi Müdürü ve Yabancı Diller Öğretimi Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Belağatı Bilimdalı Araştırma Görevlisi.

anlaması konusunda yoğunlaşmıştır. Sesleri ayırt etme yeteneği, bir dili öğrenen kişiye o dilin ses sistemi içindeki sesleri algılama, onları sınıflandırma ve tanıma imkanı sağlamaktadır.

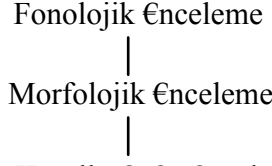
Günümüze kadar yapısalcı dilbilimcilerin temel prensiplerinin yerleşmesinde şüphesiz ki, en büyük etkiyi yapan dilbilimci Leonard Bloomfield'dir. Bloomfield, dilbilimin felsefe gibi teorik kuram ve hissi görüş alanından uzaklaştırıp tabii bilimler sahasında uygulanmakta olan bilimsel yöntemlerin bir benzerine dayanan sağlam araştırma sahasına yaklaştırılması gerektiğini savunmuştur. Bloomfield dilsel içerik ve şekli birbirinden ayırma konusunda de Saussura'a tabi olmuş, dilin şahsî bir takım etkenlerin tesirinde kalan bireysel bir işlem olmadığını bunun ötesinde o dili konuşan insanların üzerinde ittifak ettikleri ortak temelleri içeren bir sistem olduğunu vurgulayarak, dil sisteminin gramer yapılarının, karşılaştırma yöntemiyle değişik şekillerde incelenebileceğini ve dilsel farklılıkların temeline indirgenebilen kurallara ulaşılabilceğini savunmuştur. Yine dışarıdan hissedilerek algılanabilen göstergeler arasında karşılaştırma yapmak yöntemiyle dilsel ifadelerin ne anlama geldiğinin anlaşılabilceğini ortaya koymuştur. Yani de Saussura'a göre içeriğin incelenmesi ve anlaşılması, yalnızca dildeki karmaşık yapıların incelenip farklılıkların ortaya konmasıyla mümkündür. O halde dilin şekli yapısı, içeriği anlamaya giden yoldur. Dilin algılanabilen yapısı bilimsel araştırma metotlarına uygun bir şekilde dili analiz edebilmemiz için önem göstermemiz gereken alanı oluşturmaktadır.

Bu yapısalcı görüş, sadece anlama yaslandırılan gramer tanımlarını kabul etmemektedir. Örnek olarak Bloomfield ve arkadaşları: "isim bir kişiye bir yere ve herhangi bir şeye delalet eden şeydir" tanımını ele alarak, bu tanımın dilde kullandığımız şekliyle ismin gramer uygulamasına işaret etmekten uzak olduğunu, diğer taraftan da kişinin, yerin ve herhangi bir şeyin ne olduğunu ortaya koymak için bilimsel kriterleri bu isimler üzerinde uygulamanın zor olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Fakat Arapçada ismi gramatik olarak; "Müzekker çoğullar, müennes çoğullar ve kırık çoğullar gibi çeşitli şekillerde çoğul yapılabilen ve son harfinin ya merfu ya mansub yada mecrur olan kelimedir" diye tanımlarsak objektif ilmi kriterleri uygulamamız mümkün olur. Herhangi bir dilsel materyali araştırmak için bu gramatik özellikleri bir araya toplayarak isim olarak geçen ve üzerinde hiç kimsenin karşı çıkamayacağı bütün kelimelerin tam bir listesini çıkarmamız mümkün olacaktır.

Bu okulun dilbilimcileri dilin şekli yapısına o kadar önem vermişlerdir ki bir dili incelemenin öncelikle o dilin ses sisteminin incelenmesiyle mümkün olacağını söylemişlerdir. Bunlar sesli ve sessiz harfleri ifade edensesler ile bunların dışında kalan vurgu ton. vb.leridir.. Bu incelemeyi tamamladıktan sonra araştırmacı dilin kelimelerine yönelir yani kelimelerin aslına yazılış biçimlerine ve müennes ve müzekker çoğulların sonlarını nasıl olacağı gibi. Daha sonrada gramer kurallarının incelemesine geçer.

Bu okulun taraftarları anlamı çalışma konusu olarak almazlar, ancak dilsel yapıların doğruluğundan emin olmak için kullanırlar. Örnek olarak Arapçada "kem" ve "lem" gibi aralarında ki fark yalnızca bir sestem veya bir harften oluşan kelimeleri karşılaştırmada kullanmışlardır. Burada her ikisinin de anlamının bir olup olmadığı sorusunu yöneltmişlerdir. Şayet cevap olumsuz ise bu "kef" ve "lam" harflerinin seslerinin başlıbaşına farklı birer dil sesi olduğunu gösterir ve şayet cevap olumlu ise bunun anlamı da her iki sesinde gerçekte bir sesin alt kolunu oluşturduğudur.

Yapısalcı Dilbilim ve Dillerin İncelenmesi

Gramatik Anlam — Gramer Kuralları İncelenmesi — Gerçek Anlam

YAPISALCILARIN TEMEL ESASLARI

Yapısal dilbilimciler şu temel esaslar üzerinde birleşmektedirler.

1-Dil öğrenimi; alışkanlıkların, alıştırma ve yardımlarla kazanılmasıdır. Yani dil, çocuğun içinde bulunduğu ortamdan kazandığı taklit ve çevresindeki büyüklerinden aldığı yardımlarla öğrendiği bir beceridir.

2- Konuşulan söz, bütün dillerin aslını oluşturur. Bunun delili ise, bütün dünya dillerinin önce konuşma ile başlaması daha sonra yazım aşamasına geçmesidir. Günümüzde de bir çok dil henüz söz aşamasındadır. Konuşulan dil yazılan dilden daha mükemmeldir. Çünkü konuşurken ses tonu ve vurgu vardır. Diğer taraftan bu ekolün dilbilimcileri çocuğun ilk olarak konuşmayı öğrenmesini delil göstererek görüşlerini pekiştirmektedirler.

3-Her dilin, diğer dillerden ayrıldığı kendine özgü bir sistemi vardır. Bir dili, başka bir dilin sistemine göre incelemek uygun değildir. Bir dili başka bir dilin sistemine göre incelemek şekli, eski dilcilerin bir kısmının Latin dilinin kurallarını kullanarak diğer dilleri özellikle İngilizceyi incelemelerinden kaynaklanmıştır. Bu tutum yanlıştır. yapısalcılar, yabancı dil öğrenimi alanında, öğrencinin öğrendiği bir dili incelemesine, ana dili ile karşılaştırıp iki dil arasındaki farklılıkları ortaya koymasına ve öğretmenin de bu farklılıklara özen göstererek, öğrenciyi anadilinde benzeri olmayan bu farklılıklar üzerinde çalıştırmasına önem vermişlerdir. Örnek olarak Araplara, İngilizce öğreten birisi, öğrencilere önemle şunu hatırlatır: İngilizce'deki bütün cümlelerin mutlaka bir yüklemi vardır. Mübteda ve Haber'den oluşan mutlak bir isim cümlesi yoktur.

Yine öğretmen Arapçada benzer sesli bir harf olmadığı için İngilizcedeki "P" harfinin okunuşuna özen gösterir.

4-Her dil, o dili konuşanın herhangi bir fikrini ifade etmesi için yeterli bir sistemi haizdir. 'En iyi dil', 'en güzel dil' veya diğer dillere nispeten 'en belîğ ifade' sözlerinin bir anlamı yoktur. Dillerin bazılarını medenî, Kızılderili, Avustralya yerlileri ile Afrikalıların dilleri gibi bazılarını da ilkel olarak değerlendiren görüşleri reddetmektedirler. Yapısalcılar bu dillerin hiçbirinin, zihinlerde oluşan bir fikri ifade etmede acziyetinin olmadığını, her bir dilin en az bir diğeri kadar gramer kuralına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

5-Hicret etme, sömürge altında kalma ve ticari alışverişte bulunma gibi nedenlerden dolayı yaşayan diller zaman aşımına uğrayarak değişir ve gelişim gösterir. Hiyeroglif ve Latince gibi kullanılmayan eski diller hariç hiç bir dil aslı şeklinde kalmamıştır. Bu sebeple hiç bir dilin kesin ve sürekli uygulanabilir bir grameri yoktur.

6-Dilin korunmasındaki ilk ve son kaynak dili konuşanların kendisidir. Dil akademileri, dil okulları insanlara bir kısım ifadelerin kullanılmasını bir kısmının da kullanılmamasını içeren bir takım kurallar koyamaz. Yaygın hata ibaresinin hiç bir önemi yoktur. Eğer bir şey yaygınsa hata değildir. Çünkü yaygın olması insanlar tarafından çok kullanıldığını gösterir. Dilde yegane söz sahibi olanlar ise yine onlardır: İlmî heyetler dil kullanımı gerçeği hilafına kurallar koyamazlar. Dilcilerin rolü sadece dilin tanımını yapmak ve özelliklerini açıklayarak bunları belirli başlıklar altında toplamaktır.

7-Fikir alışverişi, anlaşma ve insanlar arasında iletişim kurma dilin varlığının ve kullanımının ana sebebidir. Gerçek anlamı kavrayabilmek ve konuşan veya dinleyenin zihninden geçen fikirlere ulaşabilmek için dilin yapısını oluşturan öğelerin görevlerini açıklamamız, sesler, kelimeler ve kurallardan oluşan dilin yüzeysel yapısını incelememiz gerekir. Neticede özne, yüklem, sıfat vb. gibi gramer ifadelerini inceleyerek bunlar vasıtasıyla, göstergelerin işaret ettikleri gerçek yaşantıdaki anlamlarına ulaşırız. Neticede bu göstergelerle anlamları arasındaki irtibatı sağlayan şeyin dili konuşan insanların rasgele karar verdikleri anlayışlar olduğu ortaya çıkar. Örnek olarak “öğretmen” kelimesini ele alalım: Bu kelimeyi oluşturan harf ve hece öğelerinde kelimenin ifade ettiği anlama işaret eden herhangi bir ses veya ifade bulunmamaktadır. Fakat bu kelimeyi telâffuz edenler, aralarındaki anlaşmalarına göre hiç bir mantık kuralına uymadan akıllarının estiği gibi “öğretmen” göstergesine bir şeyin eğitim ve öğretimi için uğraşan kişi, anlamında belirli bir ifade kazandırmışlardır.

8-Biyoloji ve tabiat bilimleri alanında geçerli olan ilmi araştırma yöntemleri, dil incelemelerinde de kullanılır. Bitkilerle uğraşan bilim adamı, bitkilerin özelliklerini inceleyerek, bunları gruplandırır. Böylece belirli özelliklerde birleşen bitki türlerine ulaşır ve bunları bir tarafa kaydeder. Diğer taraftan bu bitkilerin gelişimlerini ve üzerlerindeki ortam farklılıklarının etkilerini de gözlemler. Neticede aynı yöntemle araştırma yapan herhangi bir araştırmacının aynı neticelere ulaşacağını gösteren ve onlara yardımcı olacak genel kanunları ortaya koyar.

Konuşanların ve yazanların kullandıkları dilin yüzeysel özellikleri ve dil maddesinin delalet ettiği özelliklerin açıklamasıyla alanının sınırını çizen dilbilimci, bu yüzeysel görüntülerin ortak özelliklerini inceler ve bunların sıralamasını yapar. Herhangi bir dilbilim araştırmacısının uyguladığında aynı neticelere ulaşabileceği genel kural ve özellikler ortaya çıkarır. Sonuç olarak dil kuralları kullanılan dilden çıkartılmış dile zorunlu olarak konulmamıştır.

YAPISALCI GÖRÜŞ VE YAŞAYAN DİLLERİN ÖĞRENİMİ

Bu ekol, dillerin öğretiminde son otuz yıldan itibaren bütün ülkelerde etkin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Eğitimciler yapısalcılığın kurallarını ders öğretim metotlarında, bu metotların uygulanmasında, okul kitaplarının hazırlanmasında, ders konularının seçiminde ve öğretmenlerin eğitiminde pratiğe dökmüşlerdir. Günümüzde bu okulun etkileri ulusal ve yabancı dillerin öğrenim programlarında açık bir şekilde görülmektedir. Bunun ötesinde bu etkiler yaşayan dillerin öğrenimini de aşarak Latince ve Yunanca gibi eski dillerin öğreniminde de etkili olmuştur.

Yapısalcıların temel esaslarından yola çıkılarak yaşayan dillerin öğretim felsefeleri şu şekilde tespit edilmiştir:

1-Dil öğrenmek alışkanlıkların kazanılması ise, tekrarın alıştırmının, taklit ve ezberlemenin önemini pekiştirmek gerekir. Öğretmen bu aşamada birinci derecede pozitif konumda olmalıdır.

2-Sözün dilin en önemli tarafını oluşturması, öğretmenin öğrencileri önce dinlemeye, anlamaya ve konuşmaya alıştırmayı daha sonra da okuma ve yazma becerilerini geliştirmesi gerekir:

3-Öğretmenin öğrencinin öğrenmekte olduğu dil ile anadili arasındaki farklılıklara önem göstermesi gerekir. Eğitim faaliyetlerinde bu farklılıklara öncelik vererek ders öğretim yöntemlerinde de göz önünde bulundurulması gerekir.

4-Tercüme öğretimi veren öğretmen talebelerine, yabancı dilde ifade edilen fikirlerin aynısının anadile, anadildekilerin de yabancı bir dile aynı şekilde aktarılmasının ifade ve etki gücü gözlemlenmesiz mümkün olduğunu açıklar.

5-Öğretmen dilin kurallarının son şeklini almadığını veya sürekli ve mutlak bir şekilde sabit olmadığını, bilakis değişkenlik arz ettiğini ve gelişim gösterdiğini öğrencilere açıklar. Buna örnek olarak da şu verilebilir. Şekspir'in uymuş olduğu gramer kuralları, şu anda yaygın olan gramer kurallarından farklıydı. Bu yazarın gramer hatası işlediği anlamına gelmez. Bilakis o dönemdeki dil kullanımında yaygın olan yönteme bağlı kalmış olduğunu gösterir.

6-Dil kuralları; o dili konuşanların kullanmış oldukları dilin tam olarak nitelemesidir. Akademisyenlerin koymuş oldukları kurallara bağlı olmamız gerekmez. Yaygınlık ve kullanım dil biçimlerini nitelemedeki temel prensiplerdir.

7-Öğretmen, dilin doğru konuşulması, doğru kelimelerden oluşturulması düzgün ibarelerin kullanılması gibi algılanılabilen biçimlere önem verir. Öğrenciye genel olarak dil terkiplerinin oluşturmuş olduğu kuralları verir. Mantiki sebepleri içeren sorulara cevap vermez. Çünkü dil işlemleri genel olarak mantık kurallarına bağlı değildir. Öğretmen "Nasıl?" ile başlayan her soruya cevap verir. Konuşan kimsenin fikirlerini ifade ederken kullandığı dil terkipleri ile bunların görevlerini açıklar.

8-Öğretmen, öğrenciye dersi açıklarken bir dilbilimcinin alan araştırmasında bilinmeyen bir dilin dilbilgisel özelliklerini tespit ettiği yöntemin aynısına uyar. Dilbilimci bu araştırmasında, araştırma konusu olan dili kullanan kimseye önceden seçmiş olduğu bir takım sorular sorar. Verilen cevaplarda ise dilbilimci belirli noktalarda yoğunlaşır. Mesala, Fail ve Me'ul durumunda zamirlerin kullanılması gibi. Araştırmacı konuşan kişinin cevaplarını alır inceler ve tanzim eder. Bu dildeki zamirlerin kullanılış biçimlerini ifade eden kurala ulaşır. Daha sonra bu kuralı konuşmacıdan almış olduğu diğer örneklerin üzerinde uygulayarak kuralın doğruluğundan emin olur. Yaşayan dilleri öğreten kişinin de belirli bir dil konusunda öğrencilere sorular yönelmesi gerekir. Öğrencilere konunun temel kurallarına ulaşabilmeleri için yardımcı olmaya çalışır. Kuralları kavradıklarından emin olmak için de onlara birtakım sorular yöneltilir. Vermiş oldukları cevaplardan konuyu ne kadar kavrayabildikleri ortaya çıkacaktır.

Ellili yılların sonlarından itibaren davranışçı görüşler ile Amerikan Yapısalcılığı, dilbilimi ve öğretim psikolojisi ile uğraşan ilim çevreleri tarafından sürekli ve yoğun bir hücumla maruz kalmıştır. Bununla beraber, hala yaşayan dillerin öğretilmesiyle ilgili kitapların hemen hemen tümünde, yapısalcıların savunduğu esaslar uygulanmaktadır. Şu anda uygulanan öğretim metotları her ne kadar yapısalcıların görüşlerine tabi olsalar da, talim ve terbiyedeki hedeflerinin büyük bir kısmını gerçekleştirilememeleri diğer görüş

sahiplerinin yapısalcılara karşı meydan okumalarına cesaret vermiştir. Bu alanda yapısalcıların kapatamadıkları boşlukları doldurmaya çalışan Üretimci Dönüşümsel Akımı'nın genel prensiplerini açıklayacağız.

ÜRETİMCİ DÖNÜŞÜMSEL TEORİ

Üretimci teorinin esasları Noam Chomsky'nin 1957 yılında "Linguistic Structures" adlı kitabını yayınlaması ve buna bir takım insanların destek vermesiyle çıkmıştır. Seneler geçtikçe taraftarlarının sayısı çoğalmış ve günümüzde dilleri incelemede konuşanın görüşünü düşünmeye başlamasından onu sözlü veya yazılı olarak ifade etmesine kadar tamamlanan işlemin açıklanmasında en önemli teorilerden birisi olmuştur.

Üretimciler göre bir dili konuşan kimselerin tümünün o dilin ses sistemini, kelime yapısını ve cümle yapısını mutlaka bilmesi gerekir. Aksi halde duymadığını veya bilmediğini ifade edemez ve bunlarla ilgili cümleler kuramaz. Bir dili iyi bilen herkes o dilde daha önce duymadığı veya kullanmadığı herhangi bir cümleyi veya ibareyi rahat bir şekilde anlar. Anlama ve bulma işlemi özü teşkil eder. Hiç bir değişikliğe uğramayan 'karşılama', 'iltifatta bulunma' ve 'veda etmek' için kullanılan lafızlarla, duyulan bir sözü aktarırken kullanılan lafızlar bu genellemenin dışında kalır. Çünkü burada ifadeler olduğu gibi aktarılır ve algılanır. Yeni bir takım anlamlar eklenmez ve değişiklikler yapılmaz. Yeni cümlelerin üretilmesi, duymadığımız veya önceden okumadığımız ifadeleri anlayabilmemize imkan sağlayan şey ise dil yeteneğimizdir. Bu matematik öğretmenin daha önceden toplamasını veya çıkarmasını yapmadığı iki işlemi çözümlemesine benzer. Bu çözümlenmenin kaynağı matematik kurallarını bilme, bu kuralları sayısız örnekler üzerinde uygulama gücüdür. Böylece daha önceden karşılaşmadığı herhangi bir işlemi bu yetenek ve güç sayesinde çözümlenmektedir. Burada dikkat edilecek husus, öğretmenin matematiksel yeteneği önceden çözümlendiği problemlerin aynısını çözümlemesi yoluyla elde ettiği tecrübesi değil daha önce karşılaşmadığı fakat aynı kurallara tabi olan işlemleri çözümlenme yeteneğidir. Dil öğrenen bir kimsenin dilsel yeteneği, duyduğu şeyleri tekrarlamadaki hafıza gücü değil, öğrendiği kuralı sayısız dil araştırmalarında anlama ve yeni şeyler üretme şeklinde uygulama gücüdür.

Bu görüşe göre ortaya yeni bir takım şeylerin konması, dil yeteneği için gerçek bir ölçüdür. Belki de araştırmacıların bu yeteneğin önemini idrak edememelerinin sebebi, günlük yaşantıda sürekli kullanılması, dikkat edilmemesi araştırma ve çalışma konusu yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu görüşü dilin yalnızca, algılanabilen mekanik bir işlev olduğunu savunanlar reddetmektedir. Onlara göre konuşan ve dinleyen kimse, önceden hafızasına yerleştirilmiş olan bilgileri aktaran elektronik hesap makinesi konumundadır.

Dönüşümcüler konuşanla dinleyen arasında iletişim esnasında oluşan aşamaları şöyle açıklamaktadırlar.

1-Konuşan kişi, hiçbir dilbilgisel etkileşim olmadan dinleyiciye ulaştırmak istediği konuyla ilgili bir mesajı zihninde seçer. Mesajın içeriği ve seçimi bu dilbilimsel nazariyenin dışında kalan psikolojik, duygusal ve çevresel etkilerle bağlantılıdır. Örnek olarak konuşanın dinleyiciye 'yarınki derse gelmeyeceğini' haber vermek istediğini var sayalım.

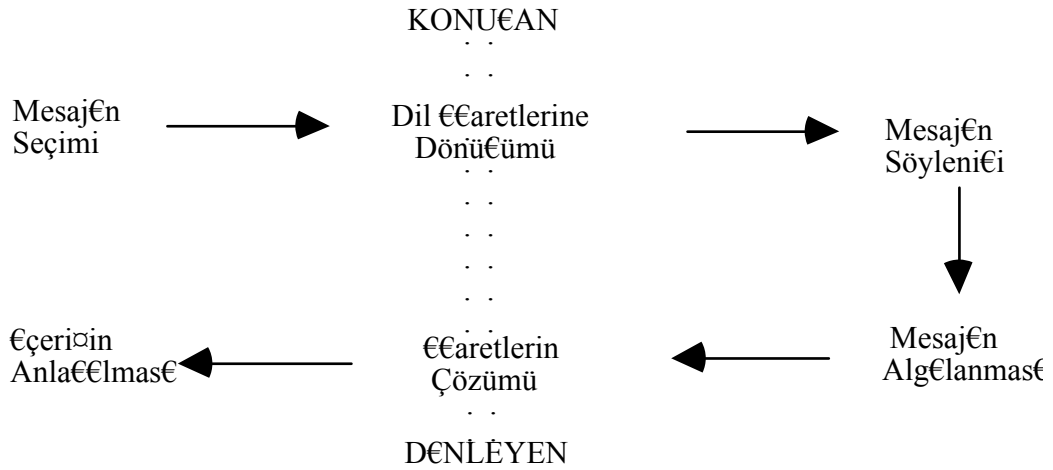
2-Konuşan kişi, bu fikri dinleyiciye aktarabilmesi için birtakım dilsel işaretlere çevirir. Bu çevirim, dili iyi bilmesi ve bu konuda yeterli olması ile oluşan dilsel ifade dil kurallarına uygunluk arz eder. Yukarıdaki ifadeyi oluştururken tamlama ve olumsuzluk eki gibi gramer kurallarını göz önünde bulundurur. Bu manayı ifade edecek dil seslerini seçer;

3-Konuşanın ifade etmek istediğini söze dökmesi için aklından söz azalarına emir çıkar ve şöyle der: "Yarın derse gitmeyeceğim";

4-Dinleyicinin işitme duyusu kullanılan ve genel dil sistemine uygun olan düzenli ses şeklindeki işaretleri algılar;

5-Algılanan bu işaretler dinleyici tarafından çözümlenmeye başlar. Bu da dinleyenin dil gücü nispetinde olur. Akli gücü ve yeterliliğiyle dil işaretlerinin(göstergelerin) dilsel ve gramer anlamları arasında bir uygunluk söz konusudur;

6-Dinleyici, konuşanın dil işaretlerini oluşturmadaki kullandığı kuralların aynısını bu işaretleri çözümlenmede kullanır. Böylece konuşanın ifade etmek istediği anlam ve içeriğin aynısına ulaşır ve anlama gerçekleşir. Bu iletişimi şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

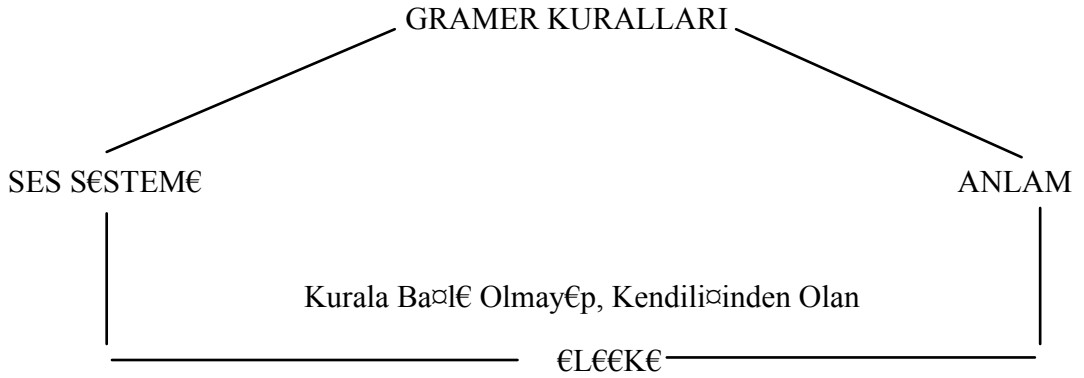
Şekilde de görüldüğü gibi konuşan ile dinleyen arasında geçen bu aşamalarda mesajın oluşumunda, konuşan ve dinleyen aynı gramer ve ses kurallarını kullanır; işaretlerin çözümüyle de iletişim işlemi tamamlanır. Dinleyici konuşanın anlatmak istediği mesajı aynen algılar. Burada şunu belirtmek gerekir. Bu işlem başarı etkenleri olmuş örnek bir durumdur. Bununla dinleyici hata yapmadan konuşanın hedeflediği anlama ulaşır. Bu başarıyı sağlayan etkenler her ikisinin de dilin kurallarını ve sistemini bilmeleri yani dilde yeterli olmaları, dili kullanma kabiliyetleri, düzgün ifade tarzları, vurgulanması gereken yerlerin vurgulanması ve dinleyicinin sağlıklı bir şekilde yorumlamasıdır. Diğer taraftan iletişimin başarılı olabilmesi için, konuşan ile dinleyen kişiler arasında gerekli iyi münasebetlerin, karşılıklı güvenin, birbirine benzeyen tecrübeleri ile birbirine yakın kültür düzeylerinin olması gerekir.

DİL YETENEĞİ (LINGUISTIC COMPETENCE)*

Her ne kadar bu son sayılanlar Üretimci Dönüşümsel Okula bağlı dilbilimciler tarafından dil nazariyelerinden sayılmıyorlarsa da düzgün iletişim kurmada büyük etkileri vardır.

O halde konuşanla dinleyenin başarılı bir iletişim kurmalarına yardımcı olan kurallar nelerdir? Üretici Dönüşümcüler insanların konuştuğları herhangi bir dilin üç yönünün bulunduğunu vurgularlar. Gramer, ses ve anlam. Bir dili incelerken incelemenin başarılı, tam ve kapsamlı olabilmesi için bu üç yönün mutlaka göz önünde bulundurulması ve incelenmesi gerekir. Her üç yönün de kendisine özgü bir takım kuralları vardır.

Dili konuşan kişinin dilsel yeteneği ve dildeki gücü bu kuralları uygulamadaki başarısıyla orantılıdır. Dönüşümcülere göre gramer, ses kurallarının ve anlamın esasını teşkil eder. Böylece sesle anlam arasında bilimsel temellere dayandırılabilen ve tanımlanabilen mantıklı bir ilişkinin olmadığı savunmaktadırlar. Onlara göre bu ilişki kendiliğinden oluşmaktadır. Bu oluşumdaki etkenler de dili konuşan insanların ittifakı ve istekleridir. Buna paralel olarakta, değişim ve gelişim arzotmektedir.

Sesle anlam arasındaki bu ilişki her ne kadar kendiliğinden olsa da yine de sürekli ve düzenli bir şekilde tekrarlanan bir ilişkidir. Çünkü ses ve anlam sistemlerinin her biri morfolojik kurallara dayanmaktadır. Bu kurallar da, düzgün ibareler ve cümleler oluşturmaya gücü olan insanların üzerlerinde ittifak ettikleri ve sürekli olarak bir manaya delalet eden ses sistemine bağlı olarak ortaya çıkar.

O halde insanın duyduğunu anlamasını sağlayacak ve istediği bir şeyi ifade etmek için sayılamayacak kadar lafız üretmesine yardımcı olacak dilsel yeteneğin esası nedir?

Dönüşümcüler buna şu şekilde cevap vermişlerdir: Bu, konuşan kimsenin dilin etkilerini, düzenini, konularını anlaması ve aralarındaki irtibatı bilmesidir. Böylece gramer kurallarına ulaşılacaktır; sonuçta dilbilgisel olarak sesi tanımış olan insan istediği anlamı ifade etmek için dil seslerini üretebilecektir.

* Linguistic Competence, Linguistic Performance. Dilbilim çalışmalarında bu kavramlar için kullanılan Türkçe ifadeler arasında birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun bu terminolojiye Türkçe karşılıklar bulmakta pasif davranmasından dolayı bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Nitekim Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları* adlı kitabında (s. 124) Competence için Edinim, Performance için de Edim tabirini kullanmıştır. Mehmet Rıfat ise *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları* adlı eserinde (s.61) Competence için Edinç, Performance için de Kullanım ifadesini kullanmıştır. Doğan Aksan ise bu probleme dikkat çekerek Türkçe karşılıkların kavramları tam olarak yansıtmadığını söylemiş ve Competence için Yetenek, Performance için de Kullanım tabirini önermiştir.(Bkz.Dilbilim ve Dilbiligisi Konuşmaları, Açış Konuşması s.14 Türk Dil. Kurumu, 1980) Bu kelimeler Türkçe'ye aktarılrken Doğan Aksan'ın önerisi esas alınmıştır.

Tüm bunlar gözle görülemeyen, hiç bir bilimsel kural dairesine girmeyen zihinsel varsayım işlemleridir. Diğer taraftan varsayım olması da insanlar arasındaki dil iletişiminin bir açıklamasının var olmasını gerektirir.

DİLSEL KULLANIM (LINGUISTIC PERFORMANCE)

Üretici Dönüşümcülerin önem gösterdikleri bir diğer konu ise dilsel kullanımdır. Onlara göre dilsel kullanım iletişim işleminin algılanabilen tüm yönlerini kapsamaktadır. Dilsel kullanım, açıklamanın, orijinalitenin ve üretkenliğin ortaya konulması için gerekli olan zihni işlemlerin algılanabilen neticelerini temsil eden konuşma ve yazı dilini kapsamaktadır. Dilsel kullanımın, gözlemlenmeyen ve temel bilimsel araştırmalara tabi tutulamayan zihinsel işlemlerin tamamı yapısalcı dilbilimciler tarafından dilsel kullanımın dışında tutulmuştur ve yapısalcılar yalnızca bu dilsel kullanımla ilgilenmişlerdir.

O halde dilsel kullanım dil, dudak, küçük dil ve ses telleri gibi dil seslerini çıkarmaya yarayan konuşma azalarının hareketlerini içeren dilsel iletişimin algılanabilen tüm yönlerini kapsamaktadır. Diğer taraftan da konuşma sırasında işitme duyusunun algıladığı sesleri, yazarken harflerin yazımını ve yazan kişinin nezdinde bir anlam kazanmasını, okuma anında ise açıklama yöntemini içermektedir.

DERİN YAPI ve YÜZEYSEL YAPI (DEEEP STRUCTURE and SURFACE STRUCTURE)

Üretici Dönüşümsel görüşe göre dilleri incelenmesinde, yetenek ve kullanımın karşılığı olan başlıca iki işlem vardır. Onlara göre bu işlemler, kullanımın nasıl oluştuğuna bakmaksızın yalnızca kullanıma önem veren yapısalcı incelemeden daha kapsamlı ve daha önemlidir. Çünkü derin yapılar dildeki bütün kurallı düzgün cülelerin oluşmasına imkan verecek temel öğelerdir. Dönüşümcüler bütün dillerin temel temelinde özne vazifesi gören isimler ile yüklem vazifesi gören fiillerin olduğunu, daha sonra da tümleç, zarf vs. lerden oluştuğunu kabul ederler. Bu okulun dilbilimcileri bütün dilleri kapsayacak şekilde derin yapının uygulanabilmesi için grammer kuralları geliştirmişlerdir. Zorunlu kurallar ile ihtiyari kuralları -ulama ve hazf kuralları- ve sürekli tekrarlanan kurallar ile yalnızca bir defa uygulanabilen kuralları belirlemeye çalışmışlardır. Fakat şu ana kadar herhangi bir dilin bütünüyle incelenmesine imkan verecek bu kurallara ait tam bir liste oluşturamadıklarını bizzat itiraf etmişlerdir. Diğer taraftan doğru yol üzerinde olduklarını, bir gün hedeflerine ulaşacaklarını da belirtmektedirler. Dönüşümcüler bu kuralları başlıca iki kısma ayırmışlardır.

1-Yeniden yazım kuralları

2-Dönüşüm Kuralları

Yeniden yazım kuralları cümle yapısının veya ifadenin yeniden yazım kurallarını içermektedir.

Dönüşüm Kuralları ise, olumsuzluk, soru, meçhul haller gibi gerçekleşmesi istenilen değişimleri açıklar.

Yeniden yazım ve dönüşüm kurallarının derin yapı üzerinde uygulanmasıyla söz veya yazı olarak ortaya çıkan, konuşma anında kullanılan ve dinleyici tarafından işitilen ibareler yüzeysel yapıyı

Ayrıldıkları noktalar:

Diğer altı noktada ise iki görüş arasında açık bir ihtilaf vardır.

1-Yapısalcılar; dil öğrenimi ve dil alışkanlığı taklit, alıştırma ve destekleme ile kazanılır demişlerdir. Üretici Dönüşümcüler ise, dil yeteneğinin zihinsel bir yetenek olduğunu konuşan veya dinleyen kimsenin iletişim problemlerini belirli kuralları uygulayarak çözümlediklerini savunmaktadırlar. Dil öğrenimi masa tenisi ve ata binmeyi öğrenmek gibi algılanabilen hareket yeteneğini kazanma değildir. Dil öğrenimi; bir çok değişik örneklerde değişmez gramer kurallarının uygulanmasındaki ve bununla sayılamayacak kadar çok cümleler oluşturmadaki zihni yetenektir. Bu yetenek bütün insanların bünyesinde fitri olarak vardır. Kendisini dildeki hakimiyette ve kullanmada gösterir. Çocukta bu, bir yaşından üç yaşına kadar erken dönemlerde hızlı bir şekilde gelişir. Daha sonra gelişimini yavaş bir şekilde devam ettirir. İnsan yaşamının sona ermesiyle de son bulur.

Dönüşümcülere göre bu özellik yalnızca insanlara hastır, hayvanların hiç birinde bu özellik bulunmaz. Bunun için dilbilim alanında hayvanlar üzerine uygulanan deneylerin neticeleri genelleştirilemez.

2-Yapısalcıların diller arasındaki farklılıklara değinmelerine karşın üretici dönüşümcüler diller arasındaki ortak özellikleri açıklamaya çalışmışlardır. Her dilin kendine özgü ses ve gramer kuralları vardır.

Bu kurallar ibarelerin anlamlarını açıklar ve yenilerini üretmeye yarar. Öznenin, yüklem, sıfatın vs. bütün dillerde bir karşılığı vardır. Her dilde derin yapıya örnek olarak özne ve yüklem ibarelerini kullanmak mümkündür. Buna diller arasındaki farkın derin yapıda değil, çekim kurallarında olduğunu da ilave etmek gerekir. Cümlelerdeki dönüşüm kuralları ise ancak yüzeysel yapıda uygulanır ve neticeleri alınır. Her dil, derin yapıdaki ortak etkenleri korur. Yapısalcılar diller arasında yürüttükleri karşılaştırmalar da derin yapıdaki ortak etkenlere ulaşamamışlardır. Yalnızca yüzeysel farklılıkları ortaya koymalarına rağmen bu farklılıklar da aşırılığa kaçmışlardır.

3-Yapısalcılar bütün dillerin değişip geliştiğini söylemişlerdir. Ancak bu değişim dilin yüzeysel yapısında olur. Esas yapı olduğu gibi kalır. Yeni anlamların ortaya çıkması, ve kelimelerin türetilmesine ihtiyaç duyulmasıyla çekim, yeniden yazım veya dönüşüm kuralları, bir takım değişikliklere uğrar. Asli dil, gramer kuralları, ticari ilişkiler, sömürge altında kalma ve seyahat etme gibi bir takım nedenlerden dolayı diğer dillerden etkilenerek çeşitli değişimlere uğrayabilir. Fakat derin yapı değişmez. Her zaman sabittir. Dildeki bütün yeni gelişimler derin yapıdan ortaya çıkar.

4-Dönüşümcüler, 'dildeki doğruların veya yanlışların ortaya konmasında en güvenilir kaynak o dili konuşan insanlardır, görüşüne katılmakla beraber her tabakanın ve lehçenin sözlerini bu kategoriye alıp incelememiz doğru olmaz' demektedirler. Dil hiç kimsenin istediği gibi kullanabileceği bir mülk değildir. Sonra dili konuşan bazı insanlar diğerlerinin katılmadığı bir takım gramer hataları işleyebilir. Her insanın fikir ve görüşünü ifade ettiği kendisine has bir üslubu vardır. Ne kadar kapsamlı olursa olsun hiç bir görüş tüm bu farklılıkları tam kategorize etmede yeterli olamaz. Dönüşümcüler, konuşan insanlar arasındaki bu ferdi ayrılıkların dilbilimin alanına girmediğine inanmaktadırlar. Çünkü bunlar dilbilimin uğraşmadığı psikolojik, sosyal yaşantı ve iletişim etkenlerine dayanmaktadır. Onlara göre dilbilim konuşanlarının

tümünün veya büyük çoğunluğunun doğruluğu üzerinde ittifak ettikleri anlamada, ifadede ve türetmede hiç bir engel ve zorlukla karşılaşmayacakları dilin gramer kurallarıyla ilgilendirir.

5-Yapısalcılar, dilin şekline veya yüzeysel yapısına önem verip bunu inceleyerek anlama ulaşırlarken, dönüştürücüler ise yüzeysel yapının ötesindeki dil işlemlerine önem vermişlerdir. Onlara göre konuşan bir kimsenin ifadesindeki manaya, konuşanın dilsel yeteneği ve bu ifadeyi oluşturmak için kullandığı kurallar incelenerek ulaşılır. Gramer kurallarının duyulan ve okunan seslere dönüşümü konuşanın kastettiğinin anlaşılmasına ve fikirlerini ifade edecek ibareler oluşturmasına yardımcı olur.

Bu yüzeysel yapının, içeriği anlamak için bir anahtar olmadığı anlamına gelmektedir. Gramer işlemleri ve dilsel yetenek, okunanların ve duyulanların aslını oluşturmaktadır.

6- İki görüşün ihtilaf ettiği son nokta ise dil hakkındaki görüşleri ile dili inceleme yöntemindedir.

Üreticiler dil araştırmalarında fen bilimlerinde takip edilen araştırma yöntemlerine uyulmasının uygun olmadığı görüşündedirler. Bu da olayların dış görünüşlerinin incelenerek kısımlara ayrılması ve aynı şekilde tekrarlanan olayların varsayımlarının doğruluğu veya yanlışlığının belirlenmesi için uygun birtakım genel kurallar konulması şeklinde olmaktadır.

Üreticilere göre bu yöntemlerden sadece biridir. Bir bilim adamı tarafından kabul görebilir başka bir bilim adamı tarafından da reddedilebilir. Dönüştürücülere göre bu yöntem dilleri inceleme yöntemi değil, algılanan olayları takip etme özelliklerini düzenleyen ve kuralların ortaya konulmasında uygulanan bir yöntemdir.

Dilbilimci nazariyesine ulaşmada kullandığı yöntemi açıklamakla yükümlü değildir. Onu, ilgilendiği dilin yüzeysel yapısına uygun olup olmadığı ilgilendirir. Ortaya koyduğu varsayımlar bütün görüntüyü açıklayabiliyor mu? Yoksa açıklamıyor mu? Eğer cevap olumlu ise dilbilimci nazariyenin ortaya konulmasında takip ettiği yöntemle bakılmaksızın görevini tamamlamış olur.

Sonra üreticiler, dilin yalnızca insana has bir özellik olduğunu, fen bilimlerindeki taşlar, bitkiler, vb. lerini birbirinden ayıran özellikleri araştırmada takip edilen yöntemle dil araştırmalarında uymanın mümkün olmadığını söylemişlerdir. Çünkü dil akli ve zihni bir güçtür. Özelliklerini ve değişimlerini sıralamak kolay değildir. Fen bilimlerinde gözlemlenebilen olayları incelemede uygulanan yöntemle dili izlemek ve düzenlemek kolay değildir.

DİLBİLİM VE DİLLERİN ÖĞRENİMİ

İlk anda yapısalcılarla dönüştürücüler arasındaki ihtilafın büyük olduğu aralarındaki farklılıkların giderilemeyeceği, dil öğretmenin öğretim metodu konusunda bir takım güçlüklerle karşılaşabileceği söz konusu olabilir. Yapısalcılar yaşayan dillerin tümünün öğrenimiyle ilgili olarak, kitaplarda ve öğrenim tekniğini geliştirmede bilimsel unsura hakim olmuşlardır. Üreticiler ise, görüşlerinin sadece dilleri inceleme alanında olduğunu, sınıfta uygulanan işlemlerle, eğitimde ve öğretimde dili açıklamak için kullanılan gramer kurallarıyla bir ilgilerinin olmadığını söyleyerek görüşlerini yaymaya çalışmaktadırlar. Bu dönüştürücülerin eğitim ve öğretim alanından çekilmeleri ve onları yapısalcılara bırakmaları anlamına da gelmez.

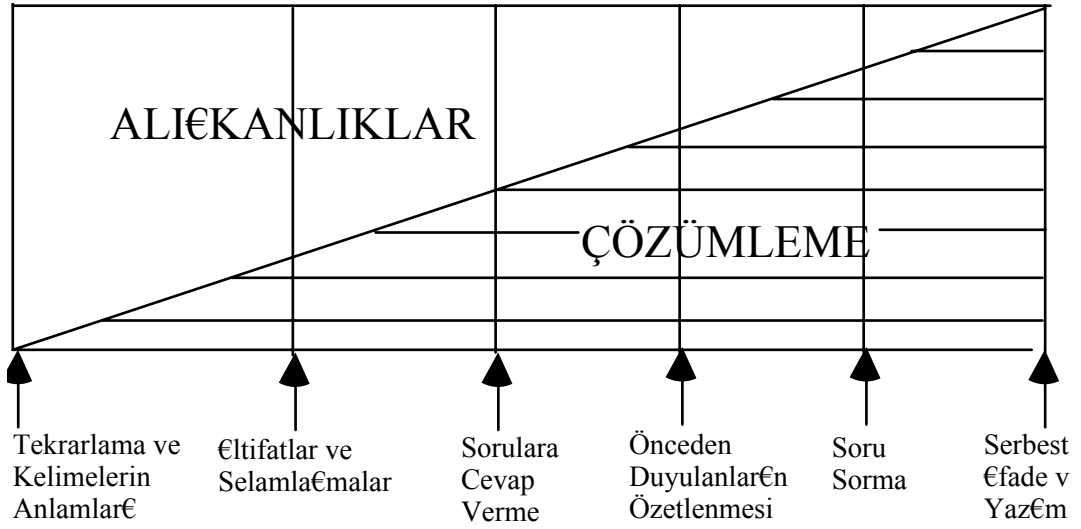
Akademik taassuptan biraz uzaklaşp, dil öğretmeni olarak tecrübelerimize yöneldiğimizde eğitim ve öğretim alanındaki uygulamayla ilgili olan kısımda her iki görüşün ortasını bulma imkanımız ortaya çıkar. Gerçekte eğitimcilerin çoğu her iki ekolün arasındaki görüş farklılıkların herbirinin değişik noktalara önem göstermelerinden kaynaklanmakta olduğu görüşündedirler. Yapısalcılar yüzeysel yapıya önem vermişler, Üretimciler ise dilin kuralları ve oluşumuyla ilgili dil işlemleri üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Her iki yöne önem vererek bunların arasını bulabiliriz. Böylece ortaya dengeli objektif, hiç bir yönü ihmal etmeyen bir diğerine üstünlük arz etmeyen bir görüş ortaya çıkar. Modern dilbilim alanında bu görüşün yerleştiğine ve taraftar bulduğuna dair işaretler de vardır. Nitekim dönüştürücüler daha önce ilgilenmedikleri yüzeysel yapının dil seslerine ve hecelerine önem vermeye başlamışlardır. Diğer taraftan yapısalcılar da yüzeysel yapının esasını oluşturan gramer kuralları ve dil işlemleri sistemine büyük önem göstermeye başlamışlardır.

Her iki görüşünde dil öğreniminde uygulanması için dil yeteneğinin, yalnızca birtakım alışkanlıkların kazanılması veya yalnızca problemlerin çözümlenmesi için yapılan zihni işlemlerden oluşmadığının bilakis yüzeysel ve derin yapının dil ibaresinin türüne, kullanımındaki uygunluğuna, konuşanlar arasındaki irtibata göre birbiriyle birleştirilmesinin bilinmesi gerekir. Örnek olarak iltifatları ve selamları ele alalım. Bunlar fazla değişmeyen dilsel alışkanlıklardır. Konuşan kimse bu kelimelerin esasında hiç bir değişiklik yapmadan bunları tekrar eder. Kelimelerin anlamlarını koruması büyük ölçüde tekrara, yabancı bir kelime ile olan ilişkisine ve o yerin dilindeki anlamlarına dayanır. Fakat konuşan kimse, fikirlerini konuşarak veya yazarak serbest bir şekilde ifade ettiğinde, problemleri çözmek, kuralları uygulamakla ilgili olan zihni işlemlere bu durumda mutlaka ihtiyaç duyacaktır.

Öğretmenin de öğrencilere herhangi yeni bir dil konusu üzerinde basit gramer kurallarını açıkladıktan sonra bunları kavramaları için bir çok kez alıştırma yaptırması gerekir.

Problemlerin çözümünde kazanılmış alışkanlıklardan ve yetenekten beraberce istifade olunan dilsel işlemler vardır. Örnek olarak, öğretmenin sorduğu soruya öğrencinin cevap vermesini gösterilebilir. Sorunun çözümü ve içeriğinin anlaşılabilmesi için öğrencinin zihinsel yeteneğinden yararlanması gerekir. Daha sonra soruya cevap verebilmesi için de öğrendiği kuralları uygulamaya önceden ezberlediği ve tekrar etliği kelimeleri kullanmaya başlar.

Değişik konumlarda dil alışkanlıklarının kazanılması ve problemlerin çözümlenmesi oransal olarak şu şekilde gösterilebilir.

Dil alışkanlıklarının kazanılmasında öğretmenin, alıştırmalara, tekrarlara ve taklit yaptırmaya önem vermesi gerekir şayet problemlerin çözümü için yeteneğe ihtiyaç duyuyorsa, başarıya ulaşması ve düzgün dil kullanımını sağlaması için de gramer kurallarını açıklaması gerekir.

KAYNAKLAR

- 1-AKSAN, Doğan: *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1990.
- _____, Doğan: *Dilbilim Seçkisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1982.
- 2-el-ARABİ: Salah Abdu'l-Mecid: *Ta'allumu'l-Lugati'l-Hayye ve Ta'limuha*, Beyrut, 1983.
- 3-*A Dictionary of Modern Linguistic Terms*, Compiled by A committee of Arab Linguists, Librairie du Liban, Beyrut, 1983.
- 4-*Dilbilim Araştırmaları*, 1990 Hitit Yayınevi, Ankara
- 5-KIRAN, Zeynel: *Dilbilim Akımları*, Onur Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi Ankara, 1986.
- 6-RİFAT, Mehmet, *Dilbilim ve Göstergibilimin Çağdaş Kuramları*, Düzlem Yay.

İstanbul. 1990.

7-XX.Yüzyıl Dilbilimi, Berke Vardar Yönetiminde Koms. T.D.K. Ankara 1983.

8-Türk Dili, Dil Öğretimi Özel Sayısı T.D.K. 379 ve 380.sayı 1983.

